

Dynamiek in deprivatie

Een vergelijking van elf Europese verzorgingsstaten

Maike van Damme, Didier Fouarge en Ruud Luijkx¹

Summary

Dynamics in deprivation

Comparing eleven European welfare states

In this article we examine changes in the deprivation of households in eleven countries. Using the European Community Household Panel (1994-1996) we explain cross-national differences in deprivation mobility. Moreover, we test the influence of institutions and of the economic conditions on the effects of two lifecycle transitions – losing one's partner or losing one's job – on deprivation mobility. The results show that the loss of one's partner (through divorce or death) or becoming unemployed more often result in downward mobility in liberal welfare regimes than in other regimes. Looking at specific country characteristics, such as the social expenditures and the economic growth, we find some striking results: the more countries spend on social security, the more likely it is that the deprivation of households deteriorates after losing a partner or job. Furthermore, the higher the economic growth, the more often the loss of a partner worsens the households' level of deprivation.

1. Inleiding en onderzoeksvragen

Dit artikel gaat over veranderingen in de deprivatie van burgers in elf Europese landen halverwege de jaren negentig. Centraal staat de verandering in materiële deprivatie, dat wil zeggen een *gedwongen* gebrek aan consumptiegoederen, goede huisvesting of andere zaken. Veel onderzoekers herleiden deprivatieverschillen tussen landen tot verschillen in verzorgingsstaatregime (bijvoorbeeld Muffels & Fouarge, 2004). Wij verklaren deprivatieverschillen ook uit specifieke kenmerken van landen, te weten socialezekerheids- en economische kenmerken.

Deze studie wil een bijdrage leveren aan het onderzoek naar deprivatie en deprivatiemobiliteit. Het uitgangspunt is dat mensen een bepaalde *mate* van deprivatie ondervinden (zie Verma & Betti, 2002). Daarom meten we deprivatie niet als een dichotomie, maar als een continuüm. Bovendien bekijken we deprivatie vanuit een dynamisch oogpunt: in hoeverre verandert de situatie van huishoudens door de tijd heen? We richten ons op mobiliteit van mensen ongeacht de omvang van hun deprivatie.

We verwachten dat bepaalde gebeurtenissen in de levensloop de kans op deprivatiemobiliteit zullen vergroten. Te denken valt aan het verlies van een partner (door scheiding of overlijden) en veranderingen in de arbeidsmarktstatus (werkloos worden). Mogelijk beïnvloeden instituties en de economie de gevolgen die baan- en partnerverlies voor deprivatie hebben. De centrale vraagstelling van dit artikel luidt: *in hoeverre zijn landenverschillen in deprivatiemobiliteit en verschillen in effecten van baan- en partnerverlies te verklaren uit institutionele en economische kenmerken van landen?*

Daarbij zullen we vijf hypothesen toetsen. De hypothesen gaan uit van landenverschillen in sociale en economische landkenmerken en hun verwachte effecten op deprivatiemobiliteit. Vaak wordt bij internationaal vergelijkend onderzoek een onderscheid gemaakt tussen verschillende verzorgingsstaatsregimes, zoals onderscheiden door Esping-Andersen (1999). Omdat de regimetypes verschillende dimensies van sociaal-economisch beleid combineren, betogen wij dat het moeilijk is om met dit onderscheid de oorzaak van deprivatieverschillen tussen landen te achterhalen. Echter, door ons te concentreren op afzonderlijke kenmerken van landen kunnen we wel beter aangeven in welke mate deze dimensies van invloed zijn op deprivatiemobiliteit. De twee landkenmerken waar onze aandacht naartoe gaan zijn: het sociale-zekerheidssysteem en de economische situatie. Voor het beantwoorden van de centrale vraag gebruiken we longitudinale data uit het *European Community Household Panel* (ECHP) van Eurostat.²

2. Deprivatieverschillen tussen landen

Veel onderzoek gaat ervan uit dat armoede te maken heeft met een laag inkomen (Fouarge, 2004; SCP, 2003). Het inkomen is echter slechts een *indirecte* indicator voor het consumptieniveau en de levensomstandigheden van mensen. De eerste wetenschappelijke onderbouwing voor een *directe* meting van de leefsituatie is te danken aan Townsend (1979). Hij onderscheidde materiële deprivatie (gebrek aan zaken als voeding, kleding en huisvesting) en sociale deprivatie (gebrek aan sociale contacten, integratie in de gemeenschap, opleiding, et cetera). Zijn maatstaf voor deprivatie is gelijk aan de som van een aantal items die individuen ontberen. In de loop van de jaren is deze maatstaf door verschillende onderzoekers aangepast en verbeterd (Desai & Shah, 1988; Layte, Whelan, Maitre & Nolan, 2001; Mack & Lansley, 1985; Muffels, 1993). In dit artikel beperken we ons tot materiële deprivatie. We onderscheiden vijf dimensies (basisvoorzieningen in huis, staat van de woning, financiële verplichtingen, algemene financiële situatie en bezit van duurzame consumptiegoederen) die we meten aan de hand van 25 items (zie tabel 1, paragraaf 4).

Deprivatie is behalve een *multi-dimensioneel* ook een *relatief* begrip; burgers zijn gedeprimeerd wanneer hun levensstandaard lager is dan de welvaart van de rest van de bevolking van een bepaalde samenleving in een bepaalde tijd (Atkinson, Cantillon, Marlier & Nolan, 2002; Mack & Lansley, 1985). Dit is in tegenstelling tot de *absolute* benadering die organisaties als de Wereldbank en de Verenigde Naties veelal gebruiken: zij gaan ervan uit dat behoeften, of ten minste een deel van alle behoeften, van individuen onafhankelijk zijn van de welvaart van de rest van de bevolking (CEPAL, 2001).

Om crossnationale verschillen in deprivatiemobiliteit te kunnen onderzoeken, is het van belang om eerst een beeld te krijgen van de gemiddelde deprivatie en de deprivatieverdeling in een land. Volgens Muffels en Fouarge (2004) zijn er grote deprivatieverschillen tussen EU-landen. De gemiddelde deprivatiescore is het hoogst in Zuid-Europese landen, gevolgd door Ierland en het Verenigd Koninkrijk. Inwoners van Noord-Europese landen zijn gemiddeld minder sterk gedepriveerd dan inwoners van Zuid-Europese landen. Dergelijke verschillen zijn ook gevonden door andere onderzoekers (bijvoorbeeld SCP, 2003; Whelan, Layte & Maître, 2002). Ook de verdeling van deprivatiescores binnen een land verschilt. De deprivatieverdeling is in Nederland en België het scheefst en in Spanje, Portugal en Griekenland het minst scheef. Een lage gemiddelde deprivatiescore gaat vaak samen met een zeer scheve deprivatieverdeling. In landen met een hoog gemiddelde is de verdeling van deprivatiescores meestal minder scheef.

3. Theorie en hypothesen

3.1 De verzorgingsstaattypologie van Esping-Andersen

Vier verzorgingsstaatregimes

Institutionele kenmerken kunnen een verklaring vormen voor de verschillen in deprivatiemobiliteit tussen landen. Deprivatierisico's worden waarschijnlijk minder opgevangen in verzorgingsstaten met een beleid gericht op vrije marktwerking en weinig interventie door de overheid dan in verzorgingsstaten met een sterk ontwikkeld sociaal beleid.

Om crossnationale verschillen in sociaal beleid weer te geven, kunnen we de verzorgingsstaattypologie van Esping-Andersen (1999) gebruiken. Hij onderscheidt drie typen verzorgingsstaatregimes: het sociaal-democratische, het liberale en het conservatieve type (voor de omschrijving van deze typen zie Esping-Andersen, 1999). In navolging van onder anderen Ferrera (1996), stelt Esping-Andersen dat er aan deze drie typen nog een vierde mediterrane type kan worden toegevoegd. Hij is het met Ferrera eens dat de sterk op familialisme gebaseerde Zuid-Europese landen moeilijk zijn in te passen in zijn typologie, maar blijft uiteindelijk toch bij zijn driedeling. Een meer spaarzame typologie heeft zijn voorkeur en hij beschouwt de mediterrane landen als weliswaar eigenaardige, maar niet extreem afwijkende gevallen binnen het conservatieve cluster. Wij onderscheiden toch een vierde mediterrane type, omdat we de onvolwassen en selectieve sociale-zekerheidssystemen in Zuid-Europa zo anders van karakter vinden dan de conservatieve landen.

De elf landen uit dit onderzoek vormen de volgende regimeclusters: Denemarken en Nederland zijn sociaal-democratische regimetypen; Duitsland, België en Frankrijk behoren tot het conservatieve type; het Verenigd Koninkrijk en Ierland zijn liberaal; Italië, Griekenland, Portugal en Spanje vormen het mediterrane cluster.³ Hoewel er grote verschillen zijn binnen deze clusters, gebruiken we deze clusters om de grootste gemene deler tussen landen weer te geven.

Mobiliteitsverschillen tussen verzorgingsstaten

We verwachten dat neerwaartse deprivatiemobiliteit het minst voorkomt in *sociaal-democratische* landen, omdat het sociaal beleid van deze landen het meest gericht is op het voorkómen van toenemende deprivatie; deze landen verschaffen genereuze sociale-zekerheidsuitkeringen. *Conservatieve* landen daarentegen, hebben het subsidiariteitsbeginsel als uitgangspunt. De uitkeringen zijn gerelateerd aan vorig inkomen, het arbeidsverleden en de betaalde premies. Bovendien verleent de staat pas steun als het gezin tekortschiet. Neerwaartse deprivatiemobiliteit zal er daarom vaker voorkomen dan in sociaal-democratische landen. In *liberale* verzorgingsstaten heeft de overheid alleen een rol als de markt faalt. Slechts bepaalde groepen kunnen op de overheid terugvallen voor een inkomensgetoetste uitkering. In deze landen komt vermoedelijk nog meer neerwaartse mobiliteit voor dan in sociaal-democratische of conservatieve landen. En in *mediterrane* verzorgingsstaten ten slotte, bemoeit de overheid zich doorgaans nog minder met het welvaartsniveau van haar burgers. Een sociaal minimum inkomen ontbreekt, waardoor de informele arbeidsmarkt en steun van de familie en vrienden vaak een belangrijker vangnet vormen dan de staat. Ruimhartige uitkeringen zijn alleen weggelegd voor bepaalde beroepsgroepen (zoals ambtenaren). Voor anderen (als ze er al voor in aanmerking komen) zijn de uitkeringen karig (Ferrera, 1996). In deze selectieve welvaartssystemen zal neerwaartse deprivatiemobiliteit waarschijnlijk het vaakst vóórkomen.

Als het gaat om opwaartse deprivatiemobiliteit verwachten we een omgekeerde volgorde. Gedepriveerde inwoners van sociaal-democratische verzorgingsstaten hebben door de hoge uitkeringen de grootste kans op een verbetering van hun situatie. In het kostwinnersmodel van de conservatieve landen zijn de stijgingskansen niet voor iedereen even hoog doordat de hoogte van de uitkeringen werkgerelateerd is: werknemers hebben recht op een vervangingsinkomen bij ziekte, werkloosheid en arbeidsongeschiktheid; niet-werkenden vallen in de minder genereuze bijstand. In liberale verzorgingsstaten is de markt voor velen de enige weg om een betere positie te verkrijgen, waardoor de kansen op opwaartse mobiliteit nog kleiner zijn. In landen van het mediterrane type ten slotte, kunnen gedepriveerde burgers de minste steun van de staat verwachten. De kansen op verbetering zijn daar vermoedelijk het kleinst.

Op grond van de bovenstaande redeneringen formuleren we de volgende hypothese:

H1: In mediterrane welvaartsstaten hebben huishoudens naar verwachting een grotere kans op verslechtering en een kleinere kans op verbetering van hun deprivatiesituatie dan in – in deze volgorde – liberale, conservatieve en sociaal-democratische welvaartsstaten – ceteris paribus.

3.2 Landenverschillen in sociale zekerheid en economische situatie

Doordat de typologie is gebaseerd op verschillende onderliggende kenmerken, kan een effect van regimetype theoretisch op vele manieren worden verklaard. Bovendien wordt zo'n effect vertroebeld door economische, demografische en culturele verschillen. De oorzaak van deprivatieverschillen tussen regimetypen ligt dan niet in het sociale-zekerheidssysteem maar in andere

kenmerken van landen. Vanwege deze bezwaren ontrafelen we de samenhang tussen de verzorgingsstaat en de levenssituatie van burgers niet alleen met behulp van de typologie van Esping-Andersen. We analyseren ook de onderliggende dimensies die in verzorgingsstaten zijn ingebed. Daarmee zijn de mogelijke oorzaken van crossnationale deprivatieverschillen waarschijnlijk beter te achterhalen dan met de classificatie van verzorgingsstaten in ideaaltypen, die slechts benaderingen van de werkelijkheid zijn (DiPrete, De Graaf, Luijkx, Tählin & Blossfeld, 1997; Gelissen, 2001; Hicks & Kenworthy, 2003). In het institutionele kader van verzorgingsstaten achten we één sfeer van groot belang: het sociale-zekerheidssysteem. Daarnaast speelt de economische cyclus een rol.

Sociale-zekerheidskenmerken

De eerste dimensie omvat de omvang van het sociale-zekerheidssysteem. Een indicator hiervoor is de hoogte van de uitgaven aan sociale zekerheid als proportie van het Bruto Binnenlands Product. Tot deze uitgaven behoren bijvoorbeeld pensioenen, uitkeringen voor werkloosheid en arbeidsongeschiktheid en kinderbijslag (OECD, 2001a). In landen waar deze uitgaven hoger zijn, komt de overheid haar burgers doorgaans meer tegemoet in hun inkomsten en voorzieningen, waardoor burgers minder kans op neerwaartse deprivatiemobiliteit hebben. Bovendien kunnen huishoudens met inkomensverlies er ook sneller hun situatie verbeteren, doordat ze een minder grote inkomensterugval hebben.

In veel studies is niettemin gewezen op het onbedoelde negatieve effect van de sociale zekerheid (o.a. Duncan e.a., 1995). Vooral mensen in de bijstand zouden minder geprikkeld worden om aan het werk te gaan, wat een verbetering van hun situatie in de weg staat. Vaak wordt het inkomen uit werk ingehouden op de uitkering en vallen inkomensafhankelijke subsidies weg (de armoedeval). Onderzoek van het SCP (2003; 2005) naar de armoedeval in Nederland (een van de landen waar dit zich voordoet) heeft echter aangetoond dat de invloed van de armoedeval op het gedrag van werkzoekenden klein is. Bovendien verwachten we dat vooral individuen die langdurig een uitkering ontvangen, in deze val terechtkomen. De overige uitkeringsgerechtigden die een uitkering gebruiken als tijdelijke overbrugging van een periode zonder inkomen uit arbeid, hebben wel een kleinere kans op verslechtering en een grotere kans op verbetering in landen waar een ruimhartig sociale-zekerheidssysteem een inkomensverlies van gezinnen zoveel mogelijk beperkt. Hypothese 2 (*H2*) luidt daarom:

H2: Hoe omvangrijker en genereuzer het sociale-zekerheidssysteem in een land is, des te kleiner zijn de kansen van huishoudens op een verslechtering van hun deprivatiesituatie en des te groter zijn hun kansen op verbetering – ceteris paribus.

Economische kenmerken

We verwachten dat individuen meer kansen op een verbetering van hun deprivatiesituatie hebben in een economisch gunstig klimaat: een economie met goede werkgelegenheid en een hoge economische groei. Ook de neerwaartse mobiliteitskansen zijn in een dergelijk klimaat waarschijnlijk kleiner dan in een economische neergang. De economische groei van landen meten

we door de groei in het Bruto Binnenlands Product (BBP) per hoofd van de bevolking (OECD, 2001b). De arbeidsmarktsituatie wordt weergegeven door het werkloosheidscijfer (OECD, 2002).

H3: Hoe gunstiger de economische situatie van een land, des te kleiner zal de kans zijn dat de deprivatie van huishoudens toeneemt en des te groter is de kans op een afname van deprivatie – ceteris paribus.

3.3 Transities, risicogroepen en verschillen tussen landen

De invloed van levenslooptransities

In de levensloop van individuen kan een aantal (soms abrupte) gebeurtenissen zich voordoen die kunnen leiden tot veranderingen in de mate van deprivatie. Voorbeelden zijn de transitie van getrouwd naar gescheiden of verweduwd zijn en van werkend naar werkloos (Duncan e.a., 1995; Leisering & Leibfried, 1999). Leisering en Leibfried (1999) verwijzen naar de samenhang tussen armoede en bepaalde levenslooptransities met de term 'biographisation of poverty'. Ze merken daarbij op dat armoede niet alleen een verschijnsel is dat de lagere sociaal-economische klasse treft, maar ook in de middenklasse voorkomt.

Wij concentreren ons op de invloed van twee transities: het 'verliezen' (door scheiding of overlijden) of 'winnen' (door trouwen) van een partner en het verliezen of winnen van een baan. We verwachten dat deze veranderingen de deprivatie-mobiliteitskansen van het gehele gezin beïnvloeden. Zo leidt scheiding vaak direct tot neerwaartse deprivatiemobiliteit; het huis en de gemeenschappelijke goederen moeten immers worden verdeeld. Maar er is ook een indirect effect via inkomen; de afwezigheid van een (werkende) partner vermindert vaak het huishoudinkomen (Duncan e. a., 1995; Paugam, 1995). Het inkomensverlies leidt tot verlies van koopkracht, wat vervolgens een negatief effect heeft op het bezit van consumptiegoederen en betalingsachterstanden. De deprivatie neemt dan toe. Daarnaast gaat werkloos worden vaak gepaard met inkomensverlies, waardoor we mogen verwachten dat de deprivatiesituatie van werklozen kwetsbaarder wordt.

De interactie tussen institutionele kenmerken en transities

De mate waarin bovengenoemde levenslooptransities daadwerkelijk tot deprivatieveranderingen leiden, is afhankelijk van het institutionele kader van verzorgingsstaten. Het sociaal beleid van het ene land richt zich meer op het bestrijden en voorkomen van deprivatie dan dat van het andere land. In een aantal landen compenseert de overheid het inkomensverlies van gezinnen als gevolg van werkloosheid of het overlijden van de partner. Ook zijn er in sommige landen uitkeringen voor alleenstaande ouders. Doordat het inkomensverlies van gezinnen in landen met dergelijke sociale-zekerheidsvoorzieningen beperkt blijft, verwachten we dat neerwaartse deprivatiemobiliteit er minder zal voorkomen dan in landen waar de interventie van de overheid minder ruimhartig is en waar de markt of het gezin als het belangrijkste vangnet fungeren.

Het vangnet van de sociale-zekerheid is het uitgebreidst in *sociaal-democratische* landen.

Vermoedelijk leiden baan- en partnerverlies in deze landen minder snel tot een toename van deprivatie. In *conservatieve* regimes daarentegen wordt inkomensverlies door werkloosheid of scheiding zoveel mogelijk door het gezin of de werkgever/beroepsgroep opgevangen. Baan- en partnerverlies zullen in deze landen vaker gepaard gaan met een neerwaartse mobiliteit. In *liberale* verzorgingsstaten kunnen alleen de lage inkomens een beroep doen op de staat. Om de prikkel tot werken te behouden, zijn de uitkeringen laag. Het verliezen van een partner of een baan leiden in deze landen vermoedelijk nog eerder tot neerwaartse mobiliteit dan in sociaal-democratische of conservatieve landen. Ten slotte intervenueert de staat het minst in *mediterrane* verzorgingsstaten. Slechts bepaalde beroepsgroepen hebben recht op (hoge) uitkeringen. Gezondheidszorg is op papier een burgerrecht, maar alleen in Italië heeft daadwerkelijk iedereen toegang tot (goede) zorg (Ferrera, 1996). In deze selectieve welvaartssystemen gaan baan- en partnerverlies waarschijnlijk vaak gepaard met toenemende deprivatie. Samenvattend verwachten we dat het sociaal beleid van sociaal-democratische verzorgingsstaten meer gericht is op het voorkómen van een inkomensterugval en deprivatie na baan- of partnerverlies dan het beleid van – in deze volgorde – conservatieve, liberale en mediterrane regimes.

H4: Mediterrane verzorgingsstaten kunnen het negatieve effect van gebeurtenissen als werkloos worden, scheiding en het overlijden van de partner op deprivatieveranderingen minder goed voorkomen dan – in deze volgorde – liberale, conservatieve en sociaal-democratische verzorgingsstaten – ceteris paribus.

Om het effect van instituties specifiek te kunnen meten, toetsen we ook de samenhang tussen de sociale-zekerheidsuitgaven en het mobiliteitsrisico door baan- en partnerverlies. We baseren onze verwachting op dezelfde redenering als hierboven: naarmate landen meer uitgeven aan sociale zekerheid streven ze meer naar het voorkómen en bestrijden van deprivatie; daardoor zullen de kansen op neerwaartse deprivatiemobiliteit na baan- of partnerverlies er kleiner zijn.

Daarnaast toetsen we de invloed van de economische situatie van landen, waarvan de economische groei de belangrijkste indicator is. We verwachten dat huishoudens met dezelfde kenmerken tijdens een periode met economische neergang in hun land een grotere kans hebben op neerwaartse mobiliteit dan tijdens een periode met economische groei. Vermoedelijk hebben baan- en partnerverlies dan ook grotere negatieve gevolgen naarmate de economische situatie in landen slechter is.

Kortom, we verwachten dat de institutionele en economische kenmerken de uitwerking van microkenmerken op deprivatiemobiliteit als volgt beïnvloeden:

H5a: In landen met hoge uitgaven aan sociale zekerheid zijn de effecten van een partner verliezen – door scheiding of overlijden – en werkloos worden op deprivatieveranderingen kleiner dan in landen met lage sociale-zekerheidsuitgaven – ceteris paribus.

H5b: In landen met een hoge economische groei zijn de effecten van een partner verliezen – door scheiding of overlijden – en werkloos worden op deprivatiemobiliteit kleiner dan in landen met een lagere economische groei – ceteris paribus.

4. Data en operationalisering

4.1 *Het European Community Household Panel*

We toetsen onze hypothesen met gegevens uit het European Community Household Panel (ECHP). Het ECHP bevat data van individuen en huishoudens uit vijftien Europese landen (de 'eerste' EU-lidstaten). Op het moment van analyseren waren de golven 1994-1998 beschikbaar. Landen die niet vanaf 1994 deel uitmaken van het ECHP (Oostenrijk, Finland en Zweden), zijn niet in de analyse betrokken. Vanwege de kleine omvang van de steekproef laten wij Luxemburg ook buiten beschouwing. Voor Duitsland en het Verenigd Koninkrijk waren slechts de eerste drie golven (1994-1996) beschikbaar. De in het ECHP opgenomen nationale panels van deze landen – GSOEP en BHPS – beslaan weliswaar vijf jaren, maar bevatten onvoldoende gegevens over deprivatie. Omdat de vergelijking tussen landen en regimetypen centraal staat in dit artikel, beperken wij ons tot de periode die voor alle landen is waargenomen: 1994-1996.⁴ We vergelijken elf landen: Denemarken (DK), Nederland (NL), Duitsland (DE), België (BE), Frankrijk (FR), het Verenigd Koninkrijk (UK), Ierland (IE), Italië (IT), Griekenland (GR), Spanje (ES) en Portugal (PT). Elk regimetype wordt door tenminste twee landen vertegenwoordigd.

Wij beperken de analyses tot de potentiële beroepsbevolking: personen van 16 tot 65 jaar. De eenheid van analyse is het hoofd van het huishouden.⁵ Voor de analyses is gebruikgemaakt van een gepoold databestand met een observatie per huishoudhoofd per jaar. In de beschrijvende analyse zijn de data gewogen naar burgerlijke staat, leeftijd en geslacht. Daarnaast is gecorrigeerd voor selectieve uitval naar genoemde kenmerken (Eurostat, 2003).

4.2 *Het meten van deprivatie en mobiliteit*

De deprivatie-index

In §2.1 zijn verschillende dimensies van deprivatie onderscheiden: basisvoorzieningen in huis, staat van de woning, financiële verplichtingen, algemene financiële situatie en bezit van duurzame consumptiegoederen. De items die daaraan ten grondslag liggen, zijn weergegeven in tabel 1. In de selectie van items voor onze deprivatie-index hebben we een aantal keuzes gemaakt. Ten eerste laten we inkomen buiten beschouwing, omdat het een indirecte meting van de levenssituatie is. Ons doel is om de materiële deprivatie zo direct mogelijk te meten. Bij het bezit van duurzame consumptiegoederen kunnen we overigens wel vaststellen dat het om een *gedwongen* gebrek gaat; in het ECHP is gevraagd of gedepriveerde gezinnen zaken ontberen *om financiële redenen*. Verder meten we niet wat mensen zelf van hun situatie vinden. Subjectieve metingen zijn namelijk minder goed vergelijkbaar tussen landen (Atkinson e.a., 2002; CEPAL, 2001).

Het relatieve aspect van deprivatie komt in onze index tot uiting door de items te wegen. De gedachte hierachter is dat het niet hebben van een goed of doen van een bepaalde activiteit (het gaat om 25 zogenaamde 'items') een sterkere mate van deprivatie geeft naarmate er meer mensen in de samenleving zijn die het wel hebben of doen. De mate waarin het bezit van een goed of

Tabel 1: De meting van materiële deprivatie in vijf dimensies

Basisvoorzieningen in huis	Staat van de woning	Financiële verplichtingen	Algemene financiële situatie	Duurzame consumptiegoederen
– separaat bad of douche ruimte	– te weinig ruimte	– last om schulden af te betalen	– huis warm kunnen houden	– auto
– toilet in huis	– huis is te donker	– huur/hypotheek	– vakantie kunnen betalen	– kleuren tv
– warm stromend water	– te weinig verwarmings- mogelijkheden	– niet kunnen betalen	– versleten meubels kunnen vervangen	– videorecorder
	– dak is lek	– rekeningen niet kunnen betalen	– nieuwe kleren kunnen kopen	– magnetron
	– vochtige muren, vloeren	– andere betalingen niet kunnen voldoen	– om de dag vlees kunnen eten	– vaatwasser
	– rottende kozijn/ vloeren		– mensen te eten kunnen uitnodigen	– telefoon

het doen van een bepaalde activiteit in de samenleving voorkomt, bepaalt het gewicht van dat item in de index. Door alle gewogen items in één index bij elkaar op te tellen, wegen in elk land de belangrijkste items – onafhankelijk van de dimensie waartoe ze behoren – het zwaarst mee. We tellen alle items, per land, bij elkaar op met de volgende formule (Muffels & Fouarge, 2004: 305):

$$D_i = \frac{\sum_{j=1}^J \omega_j d_{ij}}{\sum_{j=1}^J \omega_j} \text{ met } \omega_j = \frac{\sum_{i=1}^N d_{ij}}{N}$$

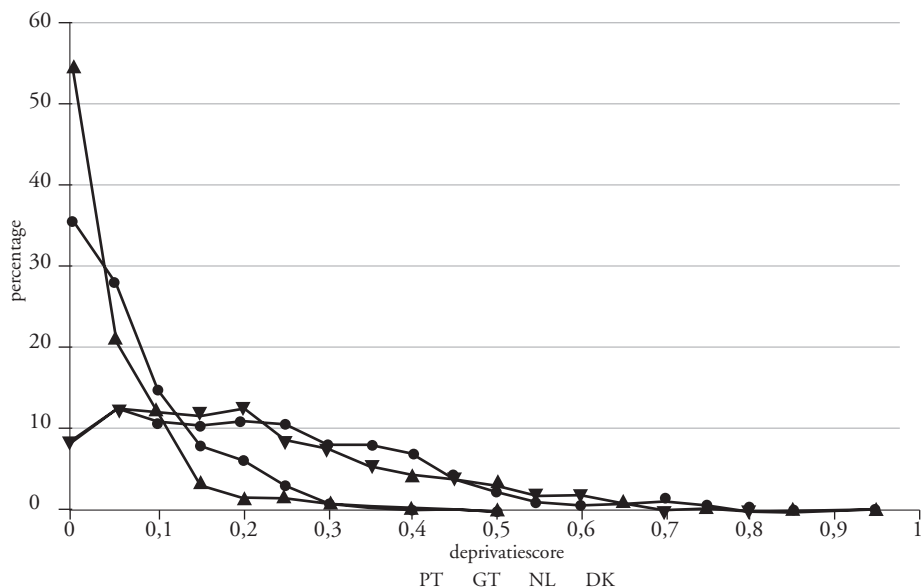
De deprivatiescore voor elk huishoudhoofd in de steekproef is gelijk aan de som van de items j , gewogen met de steekproefproportie van bezitters van het item (ω). De score wordt genormaliseerd tot één door D_i voor elk huishoudhoofd te delen door de som van de gewichten van alle items j voor hoofd i . Daarbij geldt dat J gelijk is aan 25, N is de totale steekproef van een land en $D_i \in [0, 1]$. De score is nul wanneer een huishouden van geen enkel item gedgeprimeerd is, en één wanneer een huishouden alle items ontbeert terwijl alle andere huishoudens in dat land ze bezitten.

Deprivatie als continuüm

Veel deprivatieonderzoekers stellen een grens vast, waarbij ze individuen of huishoudens die zich onder die grens bevinden als gedgeprimeerd beschouwen. Maar het trekken van een dergelijke grens heeft een aantal nadelen. Allereerst kunnen meetfouten of zeer kleine toevallige veranderingen ervoor zorgen dat mensen van de ene kant van de grens naar de andere kant gaan (Bane & Ellwood, 1986). Bovendien is een deprivatiegrens – meestal een percentage van de mediaan of een kwintiel van de deprivatieverdeling – zeer gevoelig voor de spreiding van de

deprivatiescores op de index; de verdeling van mensen boven en onder de mediaan is in elk land anders, waardoor een deprivatiemaat op basis van een grens niet tussen de landen te vergelijken is (zie figuur 1). We meten deprivatie dan ook als een continuüm. Een continue maat is overigens preciezer dan een dichotome maat. De steekproeffout van een verdeling is kleiner dan die van een dichotomie met waarden geconcentreerd aan de buitenste twee punten van de werkelijke verdeling (Verma & Betti, 2002). Bovendien benadert het gebruik van een continue maat de werkelijke levensomstandigheden van individuen beter.

Figuur 1: Deprivatieverdelingen van Denemarken, Nederland, Griekenland en Portugal, 1994

Deprivatieveranderingen

De kern van dit onderzoek is het verklaren van de kans om van deprivatiescore te *veranderen*. We spreken van *deprivatiemobiliteit* wanneer de deprivatiescore D_i op de index van het ene op het andere jaar met minstens 0,10 toe- of afneemt (we sluiten dus kleine veranderingen op de deprivatie-index uit en concentreren ons op substantiële veranderingen in de deprivatiescore). Een afname geeft een *verbetering* van de deprivatiesituatie weer, een toename een *verslechtering*. Zo ontstaat een variabele met drie categorieën: opwaartse deprivatiemobiliteit, stabiliteit en neerwaartse deprivatiemobiliteit.

4.3 Onafhankelijke variabelen op het niveau van huishoudens

In dit artikel ligt de nadruk vooral op de invloed van instituties op deprivatiemobiliteit en minder op het verklaren van transitie op microniveau. Om te kunnen corrigeren voor compositie-effecten – crossnationale verschillen in de samenstelling van de bevolking – nemen we echter

wel een aantal microkenmerken op in de analyses. We houden rekening met demografische, sociaal-economische en financieel-economische microkenmerken. Deze zijn gemeten in het jaar voorafgaand aan de verandering in de deprivatiescore.

Demografische kenmerken

Als demografische kenmerken nemen we geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, het aantal kinderen in een huishouden en de gezinssamenstelling op. Deze demografische kenmerken vormen een belangrijke verklaring van deprivatie en deprivatiemobiliteit op microniveau. Deprivatie komt bijvoorbeeld vaker voor bij grote gezinnen en éénoudergezinnen (Duncan e.a., 1995; Paugam, 1995). In landen waar meer grote gezinnen en éénoudergezinnen wonen, zal verslechtering van de deprivatiesituatie dan ook meer vóórkomen dan in landen met maar weinig van deze gezinnen. Door het aantal kinderen en het huishoudtype in onze analyses op te nemen, voorkómen we dat compositieverschillen tussen landen onze resultaten vertroebelen.

Bij de gezinssamenstelling onderscheiden we alleenstaanden zonder kinderen, paren zonder kinderen, paren met kinderen, éénoudergezinnen en andere huishoudtypen.

Sociaal-economische kenmerken

Onder sociaal-economische kenmerken vallen het opleidingsniveau, de arbeidsmarktstatus, het aantal werkenden en het totale aantal werkuren van alle leden van een huishouden. Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat deze kenmerken deprivatie beïnvloeden (o.a. Fouarge, 2004; Whelan e.a., 2002). We verwachten daarom dat ze ook een effect hebben op de deprivatiemobiliteit. Lager opgeleiden en werklozen hebben vermoedelijk een grotere kans op neerwaartse mobiliteit. Hetzelfde geldt voor het aantal werkenden en het totale aantal werkuren in een gezin: hoe minder werkenden en werkuren, des te groter de kans op een toename van deprivatie. De samenhang tussen deze sociaal-economische kenmerken en deprivatiemobiliteit zorgt ervoor dat we in onze analyses voor deze kenmerken moeten controleren.

Het opleidingsniveau is in drie categorieën ingedeeld: hoger beroepsonderwijs of universiteit, tweede fase middelbaar onderwijs, en minder dan tweede fase middelbaar onderwijs. Degenen die nog op school zitten, zijn bij het laagste niveau ingedeeld. Wat de arbeidsmarktstatus betreft onderscheiden we betaald voltijd werkend, betaald deeltijd werkend, werkloos, en niet participierend.

Financieel-economische kenmerken

Het gemiddelde huishoudinkomen en de sociale-zekerheidsstatus van het gezin zijn financieel-economische determinanten van mobiliteit (Fouarge, 2004). Gezinnen die meer inkomen te besteden hebben, zien hun deprivatiesituatie minder snel verslechteren. Bovendien hebben huishoudens die voornamelijk met inkomen uit de sociale zekerheid leven, het doorgaans minder breed dan huishoudens die andere inkomensbronnen kunnen aanspreken.

Het huishoudinkomen corrigeren we met equivalentiefactoren om het vergelijkbaar te maken voor huishoudens van verschillende grootte en samenstelling. We gebruiken daarvoor de gemodificeerde OECD-equivalentiefactor: het eerste gezinslid krijgt een gewicht van 1, elk

ander volwassen gezinslid 0,5 en elke kind 0,3. In de analyses nemen we de logaritme van het netto equivalente huishoudinkomen gewogen naar koopkrachtpariteiten op. De sociale-zekerheidsstatus is de proportie van het netto equivalente huishoudinkomen dat uit sociale zekerheid afkomstig is – op een schaal van nul tot één.

Gezondheid en sociaal kapitaal

We houden ook rekening met de gezondheid en sociale contacten van het gezinshoofd.⁶ Verschillende studies hebben de samenhang tussen sociaal kapitaal en gezondheid enerzijds en armoede of deprivatie anderzijds aangetoond (bijvoorbeeld SCP, 2003; Tsakloglou & Papadopoulos, 2002). We verwachten dat een gebrek aan sociale contacten en een goede gezondheid ook invloed heeft op de deprivatiemobiliteit. Hoe minder sociaal kapitaal een gezinshoofd heeft, des te minder het kan rekenen op (materiële) steun van anderen en des te groter is de kans op neerwaartse mobiliteit. En ook een slechte gezondheid van het hoofd zal leiden tot een grotere kans op neerwaartse deprivatiemobiliteit van een gezin. Het gezin moet in zo'n geval immers meer geld besteden aan gezondheid en houdt zo minder over voor andere goederen en zaken.

Transities

In dit artikel zijn we vooral geïnteresseerd in twee transities, een demografische en een economische: 1) het winnen of verliezen van een partner; 2) het vinden of verliezen van een baan (zie paragraaf 3.3). Maar we moeten ook rekening houden met andere veranderingen in het gezin die met deze transities gepaard gaan: veranderingen in 1) het aantal kinderen en 2) het aantal werkenden. Huishoudens waarvan het aantal kinderen toeneemt, zullen een grotere kans op een stijging van deprivatie hebben dan andere huishoudens. En huishoudens waarvan meer leden gaan werken, hebben een kleinere kans op neerwaartse deprivatiemobiliteit.

5. Mobiliteitsverschillen tussen landen

Eerder in dit artikel hebben we twee hypothesen geformuleerd over crossnationale verschillen in mobiliteit. Maar zijn er wel mobiliteitsverschillen tussen landen? Uit tabel 2 blijkt dat er inderdaad crossnationale mobiliteitsverschillen zijn. Opvallend is dat de kans op neerwaartse mobiliteit in het Verenigd Koninkrijk betrekkelijk klein is. We verwachtten dat de neerwaartse kans in dat land groter zou zijn dan in conservatieve landen, zoals Duitsland, België en Frankrijk. Een verklaring voor deze kleine mobiliteitskans kan liggen in de gunstige economische groei en arbeidsmarktsituatie waarin het Verenigd Koninkrijk in die periode verkeerde. De kansen op verbetering zijn – in tegenstelling tot de verwachting – het grootst in mediterrane en liberale landen. In sociaal-democratische landen is doorgaans minder mobiliteit dan in respectievelijk conservatieve, liberale en mediterrane landen.

Tabel 2: Gemiddelde mobiliteit en stabiliteit per jaar, 11 landen (percentages)

Land	verslechtering van situatie	stabiele situatie	verbetering van situatie	N (gemiddeld per jaar)
DK	3,5	88,8	7,7	1477
NL	4,0	91,5	4,5	2510
DE	6,4	84,9	8,7	3060
BE	7,0	83,8	9,2	1405
FR	5,9	85,4	8,7	2656
UK	5,6	85,8	8,7	1806
IE	6,8	81,7	11,5	1327
IT	7,6	82,5	9,9	3242
GR	13,6	68,0	18,4	2529
ES	9,3	78,0	12,7	2958
PT	7,8	79,4	12,8	2360

BRON: ECHP, 1994-1996 (gepoolde data, N=50654).

Een verklaring voor dit onverwachte resultaat is dat mobiliteit samenhangt met de deprivatiescore. Deze score ligt in sociaal-democratische landen gemiddeld lager dan in andere landen. Er zijn veel huishoudens die niet gedeprimeerd zijn (zie figuur 1). De positie van niet-gedeprimeerden kan – wat de deprivatie-index betreft – niet verbeteren. Er is sprake van een zogenaamd ‘plafondeffect’. Dat wil overigens niet zeggen dat hun werkelijke leefsituatie niet meer kan verbeteren. De score van deze huishoudens op de deprivatie-index kan alleen niet verder dalen dan nul. Andersom geldt ook dat huishoudens met een hoge deprivatiescore (de sterk gedeprimeerden) minder kans hebben op een verslechtering, ook wel een ‘bodemeffect’ genoemd. Neerwaartse mobiliteit – een verslechtering van de deprivatiesituatie – zou dus meer moeten voorkomen in sociaal-democratische en conservatieve landen. Dankzij het vangnet van de sociale zekerheid is dat echter niet het geval. Overigens is de deprivatiesituatie van de meeste huishoudens stabiel.

6. De multivariate analyses

6.1 Analyseopzet

De kans op verslechtering of verbetering van de deprivatiesituatie ten opzichte van stabiliteit voorspellen we met behulp van een multinomiale logistische regressie. Door gebruik te maken van multiniveau-analyse modelleren we het effect van macrokenmerken (sociale-zekerheidsuitgaven en economische groei) op het niveau van landen en het effect van microkenmerken op het niveau van individuele respondenten. De hoofden van huishoudens vormen het eerste niveau en de landen het tweede niveau. We gebruiken *fixed effects*-modellen.

Met de analyses gaan we na of mobiliteitsverschillen tussen landen te herleiden zijn tot ver-

schillen in verzorgingsstaatregimes en/of tot verschillen in een aantal concrete sociale en economische landkenmerken. Daartoe toetsen we drie modellen, die we aanduiden met Romeinse cijfers. Eerst richten we ons op de verschillen tussen landen (model I) door de landen als dummy's in de analyse op te nemen. Vervolgens schatten we een model waarin de landdummy's worden vervangen door de verzorgingsstaatregimes (model II). In het derde model (III) ten slotte, nemen we sociale-zekerheids- en economische landkenmerken op in plaats van de landdummy's. We houden rekening met de deprivatiescore om te corrigeren voor plafond- en bodemeffecten. Verder controleren we voor demografische, sociaal-economische en financieel-economische compositie-effecten. Ons doel is na te gaan of de effecten van veranderingen in de burgerlijke staat en arbeidsmarktstatus verschillen tussen landen. Daartoe nemen we interacties op tussen landen, regimetypes, of landkenmerken enerzijds en veranderingen in burgerlijke staat of arbeidsmarktstatus anderzijds.

6.2 Mobiliteitsverschillen tussen landen, regimetypes of sociale en economische kenmerken

Rekening houdend met de invloed van microkenmerken (waaronder de deprivatiescore) blijven de verschillen in deprivatiemobiliteit tussen landen bestaan (tabel 3). De kansen op neerwaartse mobiliteit zijn het kleinst in Denemarken en Nederland en het grootst in Griekenland. Opwaartse mobiliteit doet zich vaker voor in Spanje, Duitsland, Italië en Ierland. In Portugal komt verbetering het minst voor.

We hadden verwacht dat de kans op verslechtering in mediterrane en liberale landen groter en de kans op verbetering kleiner zou zijn dan in conservatieve en sociaal-democratische landen (H1). In de eerste twee landen intervenueert de overheid immers minder om inkomensterugval van burgers te voorkomen. Niettemin blijkt uit de analyse dat de verbeteringskans in sociaal-democratische landen (van burgers die geen verandering in burgerlijke staat en arbeidsmarktstatus meemaken) kleiner is dan in conservatieve en liberale landen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat het gezin en de beroepsgroep in conservatieve landen en de markt in liberale landen er beter in slagen dan de overheid om de deprivatie van huishoudens te laten afnemen. Dit moet vervolgonderzoek uitwijzen. Overigens zijn de neerwaartse mobiliteitskansen zoals verwacht het kleinst in de sociaal-democratische landen en het grootst in de mediterrane landen.

Bekijken we de verschillen tussen landen wat de sociale zekerheid en de economie betreft, dan worden onze verwachtingen grotendeels bevestigd. Hoe hoger de sociale-zekerheidsuitgaven en de economische groei in een land, des te kleiner de kans op verslechtering (H2 en H3). Ook het effect van werkloosheid is zoals verwacht. Naarmate de werkloosheid in landen hoger is, zijn de kansen op neerwaartse mobiliteit ook groter. Daarnaast gaan hogere sociale-zekerheidsuitgaven vaker samen met een grotere kans op opwaartse mobiliteit (H2). Het effect van economische groei op opwaartse mobiliteit is niet significant en het effect van werkloosheid is omgekeerd aan onze verwachting. Landen met een hoger werkloosheidscijfer kennen een grotere opwaartse mobiliteit.

Tabel 3: Effecten van landdummies, regimetypes en landkenmerken op de mobiliteitskans ten opzichte van stabiliteit, coëfficiënten uit multinomiaal logit model^a

Referentiecategorie: stabiliteit	Model I		Model II		Model III	
	- ^b	+ ^c	-	+	-	+
DK	-0,918**	1,336**				
NL	-0,893**	1,028**				
DE	-0,194*	1,503**				
BE	-0,047	1,422**				
FR	-0,331**	1,235**				
UK	-0,285**	1,148**				
IE	-0,177#	1,485**				
IT	-0,065	1,492**				
GR	0,886**	1,032**				
ES	0,142#	1,551**				
PT	-	-				
Sociaal-democratisch			-1,116**	-0,056		
Conservatief			-0,436**	0,204**		
Liberaal			-0,467**	0,133*		
Mediterraan			-	-		
Sociale-zekerheidsuitgaven					-0,093**	0,062**
Groei BBP					-0,238**	-0,003
Werkloosheid					0,016**	0,051**
Intercept	-0,084	6,488**	0,032	-5,697**	2,098**	-7,621**

= $p < 0,10$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

N=50654

^a Model zonder interactie-effecten, gecontroleerd voor de deprivatiescore, demografische, sociaal-economische en financieel-economische microkenmerken, gezondheid en sociaal kapitaal.^b Verslechtering van de deprivatiesituatie^c Verbetering van de deprivatiesituatie

BRON: ECHP, 1994-1996

6.3 De interactie tussen institutionele kenmerken en transities

Tabel 4 geeft de effecten weer die we nodig hebben om de hypothesen 4, 5a en 5b te toetsen. Voor de effecten van de overige variabelen in het model verwijzen we naar de tabel in de appendix. In §3.3 voorspelden we verschillen tussen landen in de effecten van het verlies van de partner en werkloosheid op deprivatiemobiliteit. Uit model II blijkt dat de neerwaartse mobiliteitskansen wanneer het gezinshoofd scheidt of werkloos wordt, het grootst zijn in liberale regimes. Dit resultaat komt niet overeen met onze verwachtingen in hypothese 4. Daar veronderstelden we immers dat het verlies van een partner en een baan juist in mediterrane verzorgingsstaten vaker gepaard zouden gaan met een toenemende deprivatie dan in liberale landen, waar die kansen weer groter zouden zijn dan in conservatieve en sociaal-democratische verzorgingsstaten. Bovendien blijkt uit onze analyses dat het verliezen van de partner door scheiding of over-

Tabel 4: *Interactie-effecten van regimetypes en landkenmerken met veranderingen in burgerlijke staat en arbeidsmarktstatus, coëfficiënten uit multinomiaal logit model*

Referentiecategorie: stabiliteit	Model II		Model III	
	- ^a	+ ^b	-	+
Δ burgerlijke staat HH ^c				
Verlies partner	-0,228	0,154	-2,823**	-0,452
Samenwonen/trouwen	-0,123	0,094	0,567	-0,470
Geen Δ burgerlijke staat	-	-	-	-
Δ arbeidsmarktstatus HH				
Verlies van baan	0,462**	-0,312*	-0,696	-2,069**
Vinden van baan	0,094	0,122	0,438	-1,089*
Geen Δ arbeidsmarktstatus	-	-	-	-
Sociaal-democratisch * verlies partner	0,840#	0,030		
Conservatief * verlies partner	0,592*	-0,542#		
Liberaal * verlies partner	1,185**	-0,086		
Mediterraan * verlies partner	-	-		
Sociaal-democratisch * samenwonen/trouwen	-0,000	0,574**		
Conservatief * samenwonen/trouwen	0,564*	0,527**		
Liberaal * samenwonen/trouwen	0,189	-0,016		
Mediterraan * samenwonen/trouwen	-	-		
Sociaal-democratisch * verliezen van baan	0,403#	0,060		
Conservatief * verliezen van baan	0,107	-0,302		
Liberaal * verliezen van baan	0,704**	0,596*		
Mediterraan * verliezen van baan	-	-		
Sociaal-democratisch * vinden van baan	-0,209	0,402**		
Conservatief * vinden van baan	-0,309	0,336**		
Liberaal * vinden van baan	-0,351	-0,279		
Mediterraan * vinden van baan	-	-		
Sociale-zekerheidsuitgaven * verlies partner			0,100**	0,003
Sociale-zekerheidsuitgaven * samenwonen/trouwen			-0,013	0,029
Sociale-zekerheidsuitgaven * verliezen van baan			0,045*	0,048#
Sociale-zekerheidsuitgaven * vinden van baan			-0,011	0,053**
Groei BBP * verlies partner			0,334**	0,239#
Groei BBP * samenwonen/trouwen			-0,161	0,085
Groei BBP * verliezen van baan			0,107	0,251*
Groei BBP * vinden van baan			-0,085	-0,060

= $p < 0,10$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

N=50654

^a Verslechtering van de deprivatiesituatie

^b Verbetering van de deprivatiesituatie

^c Hoofd van het huishouden

BRON: ECHP, 1994-1996

lijden in sociaal-democratische regimes doorgaans vaker tot neerwaartse mobiliteit leidt dan in conservatieve en mediterrane regimes.

Voor het toetsen van de hypothesen 5a en 5b maken we gebruik van de resultaten gepresenteerd in model III. Naarmate landen meer uitgeven aan sociale zekerheid, gaat het verliezen van

een partner of van een baan vaker samen met een toename van deprivatie. Gescheiden gezins-
hoofden, weduwen, weduwnaars en werklozen blijken dus kwetsbaardere groepen te zijn in lan-
den die méér uitgeven aan sociale zekerheid. We verwerpen daarom hypothese 5a: In landen
met hoge uitgaven aan de sociale zekerheid zijn de effecten van een partner verliezen en werk-
loos worden op deprivatiemobiliteit juist *sterker* dan in landen met lage sociale-zekerheidsuitga-
ven. Als het om opwaartse mobiliteit gaat, vinden we een tegengesteld effect: zowel gezins-
hoofden die hun baan verliezen als zij die een baan vinden, hebben een grotere verbeteringskans
naarmate landen hogere sociale zekerheidsuitgaven hebben.

De economie beïnvloedt eveneens de gevolgen van scheiding/overlijden en werkloosheid.
Het verliezen van een partner heeft een sterker effect op deprivatiemobiliteit in landen met een
hoge economische groei dan in landen waar het economisch minder gaat; zowel de kansen op
een vergroting van de deprivatie als de kansen op een vermindering ervan zijn groter naarmate
de economische groei in landen groter is. Ook hier waren onze verwachtingen tegengesteld. In
hypothese 5b formuleerden we dat het verliezen van een partner juist een zwakker effect op
deprivatiemobiliteit zou hebben, naarmate landen in een betere economische situatie verkeren.
Een tegengesteld beeld duikt op als we het effect van werkloosheid op opwaartse mobiliteit
bezien; gezins-
hoofden die hun partner verliezen of werkloos worden, zijn eerder opwaarts
mobiel naarmate de economische groei in landen hoger is.

7. Slotbeschouwing

7.1. De bevindingen

Uit ons onderzoek blijkt dat twee transities neerwaartse deprivatiemobiliteit beïnvloeden: de
transitie van werkend naar werkloos en de transitie van samenwonend/getrouwd naar alleen-
staand (met of zonder kinderen). De resultaten zijn echter tegengesteld aan onze verwachting-
en. Gescheiden gezinnen en werklozen vormen blijkbaar risicogroepen in landen die op soci-
aal en economisch gebied beter presteren. De gemiddelde deprivatierisico's in deze landen
mogen dan lager zijn, de twee onderzochte risicogroepen hebben een grotere kans op neer-
waartse mobiliteit. In landen met lagere sociale-zekerheidsuitgaven en een lagere groei daaren-
tegen zijn meerdere groepen die risico lopen op een verslechtering van hun situatie. In andere
woorden: de kansen op neerwaartse deprivatiemobiliteit zijn gelijkjer verdeeld, naarmate landen
minder uitgeven aan sociale zekerheid en economisch wat minder goed presteren.

De vergelijking van verzorgingsstaatsregimes levert eveneens een onverwachte uitkomst op.
Niet de mediterrane, maar de liberale verzorgingsstaten kunnen de neerwaartse deprivatiemo-
biliteit van werkloos worden en scheiding of overlijden van de partner het slechtst opvangen.
Ook sociaal-democratische regimes doen het minder goed dan we hadden verwacht als het om
het voorkómen van neerwaartse mobiliteit na het verlies van de partner gaat. Blijkbaar slagen
het gezin en de beroepsgroep in conservatieve en mediterrane landen (alsook de informele sec-
tor) er beter in dan de overheid en de markt om de deprivatie van risicogroepen te laten afne-
men.

7.2 Aanbevelingen voor beleid en vervolgonderzoek: deprivatie in een dynamisch perspectief

Op basis van onze bevindingen geven we een aantal beleidsaanbevelingen. Allereerst verkleint inkomensbescherming door het sociale-zekerheidsvangnet de neerwaartse mobiliteitskansen van de meeste inwoners. Daarnaast vermindert het stimuleren van de economische groei de neerwaartse deprivatiemobiliteit in een land. Ten slotte verdienen bepaalde groepen – éénoudergezinnen en werklozen – in het sociaal beleid extra aandacht. Het beleid moet zich richten op de vergroting van perspectieven van deze groepen.

De resultaten van dit artikel vragen om vervolgonderzoek. Het analyseren van crossnationale verschillen op basis van twee dimensies – de sociale zekerheid en de economie – blijkt zeer vruchtbaar, maar heeft nog meer diepgang. Zo kunnen crossnationale verschillen in sociale zekerheid grondiger onderzocht worden door te kijken naar het niveau van de sociale-zekerheidsvoorzieningen (uit te drukken in de vervangingsratio) en naar de invloed van specifiek beleid voor risicogroepen, zoals uitkeringen voor éénoudergezinnen en werklozen.

Ten slotte kan dit (en vervolg)onderzoek een bijdrage leveren aan de Europese onderzoeks- en beleidsagenda op het gebied van sociale uitsluiting – een proces dat leidt tot een situatie van *duurzame* achterstand op een aantal levensterreinen waaruit moeilijk te ontsnappen is (Atkinson et al., 2002; SCP, 2003; Vleminckx & Berghman, 2001). De stabiliteit en persistentie van deprivatiescores zijn van groot belang in het proces van sociale uitsluiting; individuen komen pas in een dergelijk proces terecht, naarmate ze langdurig (sterk) gedepriveerd zijn. Daarbij bieden longitudinale analyses (liefst over een grotere tijdsperiode) meer zicht op de dynamiek in deprivatie. Het gebruik van een continue maat van deprivatie geeft bovendien een nieuw en wellicht beter inzicht in de daadwerkelijke levensomstandigheden van individuen en de veranderingen daarin.

Noten

1. De drie auteurs zijn verbonden aan het departement Sociaal-Culturele Wetenschappen van de Universiteit van Tilburg. Maïke van Damme als AIO, Didier Fouarge als post-doc en Ruud Luijkx als universitair docent. Didier Fouarge is daarnaast onderzoeker bij de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek. Dit artikel is gebaseerd op de doctoraalscriptie sociologie van de eerste auteur, Universiteit van Tilburg, januari 2004. Correspondentie kan worden gericht aan de eerste auteur: Postbus 90153, 5000 LE Tilburg, e-mail: m.van.damme@uvt.nl.
2. De gegevens zijn verkregen van Eurostat. De analyses zijn uitgevoerd in het kader van het onderzoeksprogramma 'The Dynamics of Social Change in Europe'.
3. Voor Nederland en Italië maken we echter een kanttekening. Nederland is eigenlijk een hybride type, omdat het ook kenmerken van een conservatief regime vertoont (o.a. Gelissen, 2001; Wildeboer Schut, e.a., 2000). Maar omdat het – naast Denemarken – van alle landen het meest sociaal-democratisch is, scharen we het in het sociaal-democratische cluster. Verder rekent Esping-Andersen Italië tot het conservatieve type. Maar dit land heeft verschillende niveaus van toegang tot door de overheid verstrekte middelen en kent een informele sector (Ferrera, 1996). Vanwege deze dualistische structuur beschouwen we Italië als een mediterrane type.
4. Om de robuustheid van de resultaten te toetsen, hebben we de analyses voorzover mogelijk ook voor

- de periode 1994-1998 uitgevoerd. De conclusies van de analyses voor de vijfjarige periode wijken niet af van die van de driejarige periode. De analyses kunnen worden opgevraagd bij de eerste auteur.
5. We nemen aan dat de deprivatie van alle leden in een huishouden hetzelfde is. We maken deze assumptie noodgedwongen, omdat individuele deprivatie niet in het ECHP is gemeten. Onderzoek van Nolan & Cantalon (1998) in Ierland onderschrijft deze assumptie. Volgens deze auteurs hebben echtgenoten veelal dezelfde levensstandaard.
 6. De gezondheidstoestand wordt afgeleid aan de hand van twee vragen omtrent de gezondheid in het algemeen, en fysieke en geestelijke gezondheidsproblemen die dagelijkse activiteiten belemmeren. Sociale contacten worden afgeleid aan de hand van drie vragen met betrekking tot lidmaatschap van club of organisatie, de frequentie van contacten met burens en de frequentie van contacten met vrienden en familie.

Literatuur

- Atkinson, T., Cantillon, B., Marlier, E. & Nolan, B. (2002). *Social indicators: The EU and social inclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Bane, M. & Ellwood, D. (1986). Slipping into and out of poverty: the dynamics of spells. *Journal of Human Resources*, 21 (1), 1-23.
- CEPAL (2001). *Enfoques para la medición de la pobreza. Breve revisión de la literatura*. Santiago de Chile: Naciones Unidas.
- Desai, M. & Shah, A. (1988). An econometric approach to the measurement of poverty. *Oxford Economic papers*, 40, 505-522.
- DiPrete, T., Graaf, P. de, Luijkx, R., Tählin, M. & Blossfeld, H. (1997). Collectivist versus individualist mobility regimes? Structural change and job mobility in four countries. *American Journal of Sociology*, 103 (2), 318-358.
- Duncan, G., Gustafsson, B., Hauser, R., Schmaus, G., Jenkins, S., Messinger, H., Muffels, R., Nolan, B., Ray, J.-C. & Voges, W. (1995). Poverty and social-assistance dynamics in the United States, Canada, and Europe. In K. McFate, R. Lawson & W. Wilson (red.). *Poverty, inequality and the future of social policy: Western states and the new world order* (pp. 67-108). New York: Russell Sage Foundation, 67-108.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Eurostat (2003). *Construction of weights in the ECHP*. Eurostat, DOC. PAN 165/2003-06.
- Ferrera, M. (1996). The 'southern' model of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6 (1), 17-37.
- Fouarge, D. (2004). *Poverty and subsidiarity in Europe. Minimum protection from an economic perspective*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Gelissen, J. (2001). *Worlds of welfare, worlds of consent? Public opinion on the welfare state*. Proefschrift KUB. Tilburg: Thela Thesis.
- Hicks, A. & Kenworthy, L. (2003). Varieties of welfare capitalism. *Socio-economic review*, 1, 27-61.

- Layte, R., Whelan, C., Maitre, B. & Nolan, B. (2001). Explaining levels of deprivation in the European Union. *Acta Sociologica*, 44, 105-122.
- Leisering, L. & Leibfried, S. (1999). *Time and poverty in Western welfare states: United Germany in perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mack, J. & Lansley, S. (1985). *Poor Britain*. Londen: Allen and Unwin.
- Muffels, R. (1993). *Welfare economic effects of social security: Essays on poverty, social security and labour market: evidence from panel data*. Tilburg: Reeks sociale zekerheidswetenschap, nr. 21, Katholieke Universiteit Brabant.
- Muffels, R. & Fouarge, D. (2004). The role of European welfare states in explaining resources deprivation. *Social Indicators Research*, 68, 299-330.
- Nolan, B. & Cantalon, S. (1998). Are married women more deprived than their husbands? *Journal of Social Policy*, 27, 151-171.
- OECD (2001a). *Social expenditure database: 1980/1998*. Parijs: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- OECD (2001b). *Economic outlook, no 70*. Parijs: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- OECD (2002). *Quarterly labour force statistics, no. 1*. Parijs: Organisation for Economic Cooperation and Development.
- Paugam, S. (1995). The spiral of precariousness: a multidimensional approach to the process of social disqualification in France. In G. Room (red.). *Beyond the threshold: the measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: the Policy Press.
- SCP (2003). *Armoedemonitor 2003*. Den Haag: SCP (SCP-publicatie 2003/17).
- SCP (2005). *Armoedemonitor 2005*. Den Haag: SCP (SCP-publicatie 2005/16).
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living*. Harmondsworth: Penguin.
- Tsakoglou, P. & Papadopoulos, F. (2002). Poverty, material deprivation, multi-dimensional disadvantage during four life-stages: Evidence from the ECHP. In M. Barnes, S. Middleton, J. Millar, G. Room & P. Tsakoglou (red.). *Poverty and social exclusion in Europe* (pp. 24-52). Cheltenham: Edward Elgar.
- Verma, V. & Betti, G. (2002). *Longitudinal measures of income poverty and life-style deprivation*. Working paper nr. 50. University of Padova.
- Vlemminkx, K. & Bergman, J. (2001). Social exclusion and the welfare state: an overview of conceptual issues and policy implications. In D. Mayes, J. Berghman & R. Salais (red.). *Social exclusion and European policy* (pp. 27-46). Cheltenham: Edward Elgar.
- Whelan, C., Layte, R. & Maitre, B. (2002). Persistent deprivation in the European Union. *Schmollers Jahrbuch: Journal of Applied Social Science Studies*, 122 (1), 31-54.
- Wildeboer Schut, J., Vrooman, J. & de Beer, P. (2000). *De maat van de verzorgingsstaat: Inrichting en werking van het sociaal economisch bestel in elf westerse landen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Appendix

Tabel A.1: Effecten van kenmerken op land- en huishoudenniveau op de kans op deprivatiemobiliteit ten opzichte van stabiliteit, coëfficiënten uit multinomiaal logit model

Referentiecategorie: stabiliteit	Model I		Model II		Model III	
	- ^a	+ ^b	-	+	-	+
DK	-0,971**	1,188**				
NL	-0,864**	0,965**				
DE	-0,229*	1,456**				
BE	0,022	1,417**				
FR	-0,340**	1,189**				
UK	-0,370**	1,137**				
IE	-0,169	1,446**				
IT	-0,050	1,483**				
GR	0,931**	1,045**				
ES	0,163*	1,508**				
PT	-	-				
Sociaal-democratisch			-1,139**	-0,141 [#]		
Conservatief			-0,461**	0,188**		
Liberaal			-0,533**	0,140*		
Mediterraan			-	-		
Sociale-zekerheidsuitgaven					-0,097**	0,055**
Groei BBP					-0,245**	-0,016
Werkloosheid					0,017**	0,052**
Deprivatiescore t_x	-1,641**	11,493**	-1,030**	10,606**	-1,183**	11,165**
Burgerlijke staat HH ^c						
Getrouwd	-0,338**	0,242**	-0,391**	0,265**	-0,368**	0,283**
Samenwonend	0,116	0,216 [#]	0,021	0,276*	0,088	0,202 [#]
Gescheiden	0,159	0,031	0,117	0,118	0,176	0,090
Wettelijk gescheiden	0,274**	0,021	0,255**	0,007	0,221*	-0,008
Weduwe/weduwenaar	-0,230*	0,118	-0,249*	0,084	-0,225*	0,117
Ongetrouwd	-	-	-	-	-	-
Δ burgerlijke staat HH						
Verlies partner	0,419	0,305	-0,228	0,154	-2,823**	-0,452
Samenwonen/trouwen	0,044	0,941*	-0,123	0,094	0,567	-0,470
Geen Δ burgerlijke staat	-	-	-	-	-	-
Arbeidsmarktstatus HH						
Voltyd werkend	0,058	-0,084	0,084	0,015	0,066	-0,082
Deeltijd werkend	-0,002	-0,272*	0,044	-0,143	0,036	-0,254*
Werkloos	0,297**	-0,267**	0,304**	-0,190*	0,283**	-0,246**
Inactief	-	-	-	-	-	-
Δ arbeidsmarktstatus HH						
Verlies van baan	0,648*	-1,049*	0,462**	-0,312*	-0,696	-2,069**
Vinden van baan	0,084	-0,408 [#]	0,094	0,122	0,438	-1,089*
Geen Δ arbeidsmarktstatus	-	-	-	-	-	-

Tabel A.1 (vervolg)

Referentiecategorie: stabiliteit	Model I		Model II		Model III	
	- ^a	+ ^b	-	+	-	+
Geslacht HH						
Man	0,015	0,066	0,031	0,139**	0,059	0,070
Vrouw	-	-	-	-	-	-
Leeftijd HH	-0,007**	-0,006**	-0,006*	-0,006**	-0,005*	-0,005*
Type huishouden						
Alleenstaand zonder kinderen	-0,044	0,009	-0,093	-0,037	-0,072	-0,013
Echtpaar zonder kinderen	-0,131*	-0,123 [#]	-0,089	-0,270**	-0,133*	-0,185**
Echtpaar met kinderen	-0,007	0,036	-0,015	-0,039	-0,037	-0,003
Alleenstaand met kinderen	-0,037	-0,159	-0,096	-0,140	-0,051	-0,175
Andere huishoudtypen	-	-	-	-	-	-
Aantal kinderen H ^d	0,029	-0,180**	0,038	-0,174**	0,051 [#]	-0,167**
Δ aantal kinderen H						
Toename aantal kinderen H	0,332**	-0,197*	0,329**	-0,188*	0,358**	-0,187*
Afname aantal kinderen H	0,032	0,053	0,027	0,077	0,026	0,046
Geen Δ aantal kinderen H	-	-	-	-	-	-
Opleidingsniveau						
< tweede fase middelbaar	0,663**	-0,111 [#]	0,533**	-0,151**	0,576**	-0,130*
Tweede fase middelbaar	0,414**	0,047	0,350**	0,071	0,364**	0,091 [#]
Universitair/ vergelijkbaar niveau	-	-	-	-	-	-
Aantal werkenden H	-0,161**	0,048	-0,241**	-0,055	-0,232**	0,011
Δ aantal werkenden H						
Afname aantal werkenden H	0,426**	0,001	0,450**	0,068	0,454**	0,032
Toename aantal werkenden H	0,108 [#]	0,202**	0,132*	0,147**	0,122*	0,179**
Geen Δ aantal werkenden H	-	-	-	-	-	-
Aantal betaalde werkuren H	0,001	0,000	0,003*	-0,000	0,003*	-0,000
Log(inkomen) H	-0,272**	0,175**	-0,261**	0,239**	-0,251**	0,208**
Sociale-zekerheidsstatus H	0,316**	-0,099	0,282**	-0,029	0,274**	-0,131 [#]
Gezondheid HH						
Slechte gezondheid	0,308**	-0,254**	0,221**	-0,311**	0,210**	-0,277**
Matige gezondheid	0,159**	-0,171**	0,128*	-0,182**	0,112*	-0,167**
Goede gezondheid	-	-	-	-	-	-
Sociale contacten HH						
Zeer weinig sociale contacten	0,691**	0,038	0,564**	0,094	0,643**	0,094
Weinig sociale contacten	0,400**	-0,108	0,336**	-0,126 [#]	0,360**	-0,105
Goede sociale contacten	0,235**	-0,033	0,283**	-0,058	0,283**	-0,030
Zeer goede sociale contacten	-	-	-	-	-	-
Intercept	-0,045	-6,486**	0,094	-5,716**	2,216**	-7,451**

[#] = $p < 0,10$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$. $N=50654$

^a Verslechtering van de deprivatiesituatie

^b Verbetering van de deprivatiesituatie

^c Hoofd van het huishouden

^d Huishouden

BRON: ECHP, 1994-1996

Tabel A.2 (vervolg van A.1): Interactie-effecten van landen, regimetypes en landkenmerken met veranderingen in burgerlijke staat en arbeidsmarktstatus, coëfficiënten uit multinomiaal logit model

Referentiecategorie: stabiliteit	Model I		Referentiecategorie: stabiliteit	Model II	
	- ^a	+ ^b		-	+
DK* verlies partner	0,616	0,213	Sociaal-democratisch *		
NL* verlies partner	-0,422	-0,989	verlies partner	0,840 [#]	0,030
DE* verlies partner	-0,027	-0,914 [#]	Conservatief * verlies partner	0,592*	-0,542 [#]
BE* verlies partner	-0,924	-0,842	Liberaal * verlies partner	1,185**	-0,086
FR* verlies partner	0,271	-0,240			
UK* verlies partner	0,704 [#]	-0,386	Sociaal-democratisch *		
IE* verlies partner	0,225	0,168	samenwonen/trouwen	-0,000	0,574**
IT* verlies partner	-0,925 [#]	-0,258	Conservatief *		
GR* verlies partner	-1,124*	-0,932 [#]	samenwonen/trouwen	0,564*	0,527**
ES* verlies partner	-0,613	0,807 [#]	Liberaal *		
DK* samenwonen/trouwen	-0,302	-0,026	samenwonen/trouwen	0,189	-0,016
NL* samenwonen/trouwen	-0,115	-0,407			
DE* samenwonen/trouwen	0,527	-0,455	Sociaal-democratisch *		
BE* samenwonen/trouwen	0,069	0,149	verliezen van baan	0,403 [#]	0,060
FR* samenwonen/trouwen	0,427	-0,365	Conservatief *		
UK* samenwonen/trouwen	-0,234	-0,717	verliezen van baan	0,107	-0,302
IE* samenwonen/trouwen	1,026	-1,012	Liberaal *		
IT* samenwonen/trouwen	-0,437	-1,118*	verliezen van baan	0,704**	0,596*
GR* samenwonen/trouwen	-0,147	-1,176*			
ES* samenwonen/trouwen	-0,017	-0,453	Sociaal-democratisch *		
			vinden van baan	-0,209	0,402**
DK* verliezen van baan	0,282	1,230*	Conservatief *		
NL* verliezen van baan	0,169	0,249	vinden van baan	-0,309	0,336**
DE* verliezen van baan	0,272	0,670	Liberaal * vinden van baan	-0,351	-0,279
BE* verliezen van baan	-0,647	-0,666			
FR* verliezen van baan	-0,545	0,347			
UK* verliezen van baan	0,840*	1,360**			
IE* verliezen van baan	0,191	1,325**			
IT* verliezen van baan	0,361	-0,395			
GR* verliezen van baan	-0,235	0,713			
ES* verliezen van baan	-0,273	0,636			
DK* vinden van baan	0,144	0,829**			
NL* vinden van baan	-0,599	0,877*			
DE* vinden van baan	-0,227	0,886**			
BE* vinden van baan	-1,953 [#]	0,062			
FR* vinden van baan	0,022	0,898**			
UK* vinden van baan	-0,112	0,182			
IE* vinden van baan	-0,633	0,197			
IT* vinden van baan	0,104	0,668*			
GR* vinden van baan	-0,140	0,102			
ES* vinden van baan	0,154	0,369			

Tabel A.2 (vervolg)

Referentiecategorie: stabiliteit	Model III	
	-	+
Sociale-zekerheidsuitgaven *		
verlies partner	0,100**	0,003
samenwonen/trouwen	-0,013	0,029
Sociale-zekerheidsuitgaven *		
verliezen van baan	0,045*	0,048 [#]
vinden van baan	-0,011	0,053**
Groei BBP *		
verlies partner	0,334**	0,239 [#]
samenwonen/trouwen	-0,161	0,085
Groei BBP *		
verliezen van baan	0,107	0,251*
vinden van baan	-0,085	-0,060

[#] = $p < 0,10$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$.

$N=50654$

^a Verslechtering van de deprivatiesituatie

^b Verbetering van de deprivatiesituatie

^c Hoofd van het huishouden

^d Huishouden

BRON: ECHP, 1994-1996